

Juryrapport

Namens de jury van de Nijhoffprijs stel ik er prijs op hier in de eerste plaats enkele woorden van herinnering te wijden aan Bert Bakker, niet zozeer als een van de eerste juryleden, maar wel als iemand die een van de belangrijke initiatiefnemers is geweest van deze prijs. Met zijn bekende onstuimige voortvarendheid die niet altijd voor iedereen even gemakkelijk is geweest, heeft hij toch buitengewoon veel bereikt, o.a. dat deze prijs is ingesteld. En het lijkt mij juist dat wij beginnen vanavond met zijn betekenis en zijn waarde in herinnering te brengen.

De jury heeft dit jaar John Vandenberg voor de Martinus Nijhoffprijs voorgedragen en wel in het bijzonder maar geenszins uitsluitend op grond van diens eind november 1969 verschenen *Ulysses*-vertaling. Weliswaar was de jury overtuigd van de grote vertalerskwaliteiten die Vandenberg in zijn weergave van *Ulysses* ten toon spreidt, maar zij achtte zich toch niet volledig competent om hierover een rapport uit te brengen en heeft dit gevraagd aan een deskundige als Jacques den Haan is. Voor zijn onmiddellijke bereidwilligheid zeg ik hem hier graag dank. Zijn woorden, die door de jury zijn overgenomen, lees ik nu voor.

Met kunst en vliegwerk is het de bijgelovige James Joyce gelukt zijn *Ulysses* te laten verschijnen op 2 februari 1922, ter gelegenheid van zijn veertigste verjaardag. Aan het diner ter ere daarvan merkte zijn vrouw Nora op dat hij er zestien jaar over gedacht had en het in zeven jaar had geschreven. John Vandenberg, de vertaler van de Nederlandse uitgave, die eind november 1969 verscheen, heeft ergens gezegd dat hij er dertig jaar mee rondgelopen heeft en er vier jaar aan heeft geschreven. Deze vertaling is de achtste en volgt op die in de gangbare talen van West-Europa met inbegrip van Scandinavië en een Servo-Kroatische. Het werk van Vandenberg wijkt op twee belangrijke punten af van de vertalingen die in de afgelopen jaren met de Martinus Nijhoffprijs zijn bekroond. Normaal is dat een vertaling een relatie legt tussen de vreemde taal en het Nederlands of omgekeerd. De vertaling van *Ulysses* moet evenwel internationaal gezien worden, met dien verstande dat iedere vertaling van dit werk in feite een internationale uitdaging is en een bijdrage levert tot wat de Joyce-kunde genoemd kan worden, voor sommigen, wat spottend zelfs de Joyce-cultus. Er is dan ook geen twijfel aan of deze vertaling wordt vooral aan de Amerikaanse universiteiten ondanks de taalmoeilijkheden terdege onder de loep genomen. Men speurt daarbij naar nieuwe interpretaties en natuurlijk ook naar de manier waarop deze vertaler zich uit een eindeloze reeks van moeilijkheden heeft weten te redden, hoeveel van de talloze valkuilen hij heeft weten te vermijden en in hoevele hij blijde en argeloos getuimd is. Maar de loep wordt niet alleen in de Verenigde Staten gehanteerd. Over de hele wereld heeft het oeuvre van James Joyce fanatieke bewonderaars, die onderling soms de merkwaardigste contacten hebben en vaak hun vondsten en problemen uitwisselen. Zo heeft ons land meer dan één Joyce-club en het ligt voor de hand dat deze vertaling daar grondig bestudeerd wordt, zoals het voor de hand ligt dat daaruit nieuwe inzichten en afwijkende opvattingen naar

voren zullen komen, die misschien eens met vrucht gebruikt zullen worden. Dat leidt vanzelf tot het tweede belangrijke punt. Normaal is dat een vertaler met een zucht van verlichting het laatste woord neerschrijft, zo van 'dat zit erop'. Een feit is nu dat het er in dit geval helemaal niet op zit. Vandenberg heeft in een interview verklaard dat zijn vertaling in ieder geval over een twintig jaar moet worden overgedaan. Een van de belangrijkste redenen daarvoor is de uiterst vreemde omstandigheid dat er bijna dertig jaar na de dood van James Joyce nog geen definitieve tekst van *Ulysses* bestaat. Gedurende lange perioden van zijn leven was Joyce soms vrijwel blind, in andere kon hij alleen lezen en schrijven met behulp van sterke vergrootglazen. Zoals eerst in onze tijd steeds duidelijker blijkt, staan er daardoor in de oorspronkelijke teksten zonderlinge fouten, althans verschrijvingen. Men heeft 'pheasants' gelezen, fazanten en dat moet 'peasants', boeren zijn. Het is niet 'figure' maar 'finger' om twee kleine voorbeelden te noemen. Dat kon allemaal omdat Joyce niet in de eerste plaats op een logische opbouw van zijn teksten afstevende.

De Amerikaanse professor Jack Dalton is met medewerking van grafologen bezig deze vergissingen te herstellen. Belangrijk is ook dat Joyce eerst in de drukproef goed op gang kwam. Ook al vanwege zijn soms heel moeilijk leesbare handschrift ziet een door hem gecorrigeerde pagina er als een volslagen doolhof uit, die vele zettters tot wanhoop moet hebben gedreven. Bij de revisie is de turende Joyce vrij veel ontgaan. Voorts had hij er een bijna ziekelijke afkeer van zijn werk uit handen te geven. Niet alleen dat hij zijn zettters trakteerde op een warwinkel van correcties, soms bestookte hij ze ook met ellenlange telegrammen, correcties tot de laatste minuut alsof hij het niet kon verdragen dat zijn werk in drukletters zou verstarren in plaats van variabel, 'open' te blijven. Gedeelten van zijn *Work in Progress*, het latere *Finnegans Wake* heeft hij gepubliceerd in het tijdschrift *Transition* en als bewijs van zijn dwingend ingrijpen op de laatste minuut kan gelden dat de paginering in een enkel nummer van dat tijdschrift met aanvullende letters is opgevangen: pagina 7. die gevolgd wordt door 7a, 7b, 7c enz. 'Open' moest het blijven, dat verklaart waarom er soms allermerkwaardigste verschillen bestaan tussen de Duitse en Franse vertaling hoewel hij over beide een waakzaam oog heeft gehouden. Een en ander tot volle tevredenheid van James Joyce, die een groot liefhebber was van verwarring en mystificatie.

Ulysses is 'open' in die zin dat het polyinterpretabel is. Niet voor niets zijn Amerikaanse deskundigen voortdurend in de weer met ten minste vier niveaus van betekenis. Helaas kan een vertaler maar met één overweg, wat inhoudt dat een andere vertaler voortdurend een andere keuze zou kunnen doen. In zijn 'Verantwoording' achter in zijn boek met aantekeningen stelt Vandenberg dat hij, als hij kiezen moest tussen het artistieke en inhoudelijke of bij voorbeeld het filologische, hij Joyce de kunstenaar voorrang heeft verleend. Men kan zich evenwel een vertaler indenken, die daarover een andere mening heeft en dus een ander product zou leveren. Men kan zich een vertaler voorstellen die bijvoorbeeld meer nadruk zou leggen op die fameuze en omstreden Homerische parallel. Omstreden omdat de talenvirtuoos Joyce het klassieke Grieks niet of onvoldoende kende, in zijn

jonge jaren zelfs heeft beweerd dat het Griekse epos buiten de Europese traditie stond, dat het Hellenisme niet meer was dan een Europese blindedarm en dat het werkelijke Europese epos Dante's *Goddelijke komedie* was. Uit al deze overwegingen zal een vertaling 'over twintig jaar' met waarschijnlijk een andere vertaler, er best heel anders uit kunnen zien, te meer omdat die vertaler intelligent genoeg moet zijn om een dankbaar gebruik te maken van de kritiek, die Vandenberg's werk onvermijdelijk ten deel zal vallen. Niet-intelligente vertalers kunnen zich uiteraard de moeite besparen er zelfs maar aan te denken.

Met grote waardering voor John Vandenberg's aan *Ulysses* voorafgaand omvangrijk vertaaloeuvre baseert de jury van de Martinus Nijhoffprijs deze bekroning in de eerste plaats op het pionierswerk dat hier is verricht. In de tweede plaats op de vaak bijzonder vernuftige en gelukkige vondsten waarvan deze vertaling getuigt, voortreffelijke staaltjes van taalacrobatiek, die voor bijvoorbeeld de episode 'Circe', die men wel de 'Walpurgisnacht' van het boek heeft genoemd, stellig onmisbaar is. De derde motivering geldt het boek met aantekeningen dat naast de vertaling is verschenen. Het is de vrucht van jarenlange, uitgebreide studie van de enorm geworden Joyce-literatuur, ook van gesprekken met buitenlandse en vooral Ierse deskundigen. Vele toespelingen op Ierse geschiedenis zullen menige goede Nederlandse lezer ontgaan. Hij kan hier terecht. Het is een onmisbare aanvulling, die menigeen zal aansporen *Ulysses* ter hand te nemen, een der moeilijkste, zeker een der origineelste boeken van deze eeuw.

Het is de jury een genoegen de heer Vandenberg te kunnen gelukwensen met deze prijs.

De jury:
Prof. dr. S. Dresden, voorzitter
Prof. dr. J. C. Kamerbeek
Adriaan Morriën
Paul Rodenko
Mr. E. Straat
Dolf Verspoor
Bert Voeten
L. Endt-van der Horst, secr.